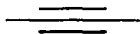

4. John Dewey: *Moral Principles and Education*. New York 1959. Egyéb szakemberek: L. ajánlott irodalom.
5. Jean Piaget: *The Moral Judgment of the Child*. Routledge/Kegan 1932. Lawrence Kohlberg: *The Development of Children's Orientations towards Moral Order*. In: *Vita Humana* 6/1963. p. 11–33.
6. C. M. Beck–B. S. Crittenden–E. V. Sullivan: *Moral Education*. Newman Press, New York–Paranus 1971.
7. J. Dewey: *Human Nature and Conduct*. Holt, New York 1922. p. 230.
8. Rath–Harmin–Simon: idézett mű 149–196. o.

SZABÓNÉ DR. GONDOS PIROSKA

Kaposvár

A játék szerepe a 6–10 évesek erkölcsi nevelésében

„Az ember csak akkor játszik, amikor a szó teljes értelmében ember, és csak akkor egészen ember, amikor játszik.”¹

Schiller gondolatával szeretném bevezetni mondanivalómat, amelyben a játék szerepét vizsgálom a 6–10 éves gyermekek erkölcsi nevelésében. Régóta foglalkoztat ez a problémakör: tanítóként, pedagógia szakos oktatóként a gyerekek nevelése, az ő világuk minél jobb megismerése a munkám. Húszéves pályafutásom alatt számos olyan ellentmondással találkoztam a kisiskolások nevelésében, amelyet a fenti idézettel lehet a legjobban kifejezni. Az erkölcsi nevelésről a gyerekek legtermészetesebb közege, a játék szemszögéből szólok.

Napjaink számos jelensége mutatja, hogy felgyorsult gyermekeink élete. Zaklatott felnőttvilágunk tükröződik az ő világukban is. A gyerekek közül sokan és sokat vannak egyedül. Viszonylag hosszú időt töltenek az iskolában, az iskolába lépve túl gyorsan történik meg az alapvető tevékenységváltás, kevés a ténylegesen szabadidőben eltöltött alkalom, és kevés az olyan lehetőség, amikor a gyerek természetsszerű jogával élhetne: öszintén, felszabadultan játszhatna.

Még egy-két évtizeddel ezelőtt is a gyermekkor egyik megkülönböztető vonása a játék volt, ma viszont a gyermekek a felnőttektől alig eltérő életet élnek – állapítja meg az amerikai Marie Winn *Gyerekek gyerekkor nélkül* című kitűnő munkájában.² Sorolhatnám a neveléstörténet kiválóságainak nevét, akik a „játék örömeivel megtelő iskoláról” álmodtak, amely a mai napig nem látszik megvalósulni. Úgy tűnik, a gyermeki személyiség minél korlátlanabb kibontakoztatására való törekvés közepette – akarva-akaratlanul – egyre több korlát közé szorítjuk azt, s mind kevesebb idő, alkalom, lehetőség van a gyermek szabad megnyilvánulásaira. Sokan úgy vélik, hogy a gyermek természete a játék, tehát a felnőttektől függetlenül is megteremti magának rá a lehetőséget. Ez igaz, csak hogy más az értéke annak a játéknak, amelyet pótcselekvésként végez, mint annak, amikor természetes jogával élve a felnőttek érdeklődése által kísérve játszik. Valamennyien tudjuk, hogy a játék az az alapvető tevékenységforma, amely kisebb-nagyobb mértékben mindig jelen van az ember életében. Nem velünk született adottság, hanem környezeti hatásokra alakul ki. A különböző életszakaszokban más és más az aránya, de jelentősége soha nem szűnik meg az élet folyamán.

Publikált pszichológiai és pedagógiai kutatások bizonyítják, hogy az ember kiteljesedésében, személyiségének teljes kialakulásában a játéknak egyenrangú szerepe van a tanulással és a munkával. A korántsem lezárt kutatások eredményei, a játék elméletileg

körvonalazott jelentősége azonban nem egyformán hasznosul a gyakorlatban, a nevelés különböző intervallumaiban. Tapasztalatom szerint az iskolásoknál kissé fetisizáljuk a gyermeki természet velejárójaként a játékot, s egyre inkább korlátozzuk őt abban. Az óvodás gyerekekkel még viszonylag sokat játszik a szülő és a nevelő is, az iskolásokkal egyre kevesebbet. Pedig a felnőttek szeretetteljes, értő és igazi partnerként való odafigyelése nélkül a gyerek nem kap igazi játékörömet.

Amikor a gyerek játszik, elszakad a sémáktól. Az iskolában pedig általában nem örülnek annak, ha a gyerek eltér a „bevett logikától”. Túlságosan más a gyerekkéidé, mint a valóság. Az iskolába lépve a játékot szinte egycsapásra váltja fel a tanulás, mindamelllett megváltozik a felnőttek elvárása a gyerekekkel szemben. Születésétől fogva a sorban, hogy mit tud már a gyerek: gügyög, felül, jár, beszél, szépen játszik. Megfigyelésem szerint az iskolába kerüléskor ez a dolog megfordul, és azért kezd aggódni a szülő, hogy mit nem tud a gyerek. Úgy vélem, ebben az a szemlélet a vétkes, amely túlhangsúlyozza az iskolai tanulás mint tevékenységforma szerepét, másrészt pedig az, hogy az iskolai tanulás ma túlnyomórészt a verbális ismeretek reprodukálására irányul, amelynek alapján elsősorban az ún. intellektuális képességeket értékeljük.

Míg az óvodás gyerek szinte fáradhatatlan a napi tevékenységében, az iskolások egyre fáradtabbak és egyre „kezelhetetlenebbek”. Nem a tanulástól válnak azzá, hanem a sok látszatevékenységtől: a mindenkit középszerbe kényszerítő, rossz munkaformáktól, a szétaprózottságtól, a pedagógusok görcsös teljesítménykényszerétől. Az iskolai életben meglévő, előre megtervezett „játékmorzsa” ezt az igénybevételt nem tudják ellensúlyozni. A gyermeknek jogi helyzetéből következően még a szabad ideje is irányított, behatárolt. Szülei, nevelői „programozzák be”, hogy mikor, mit és hogyan tehet, s ebből a programból rendszerint a pihentető, felszabadító, kiegyensúlyozó játék marad ki.

Az európai neveléstörténet egyik fő tanulsága az, hogy a nevelés egyet jelent a humánus kiteljesítésével az emberben. Benne van ebben egyfelől a gyermek összes, belső egyéni értékének a fejlesztése, másfelől annak a tudatos készségnek a kialakítása hogy a kibontakoztatott belső értékeit tudja megosztani a környezetében élő más emberekkel. Ez a felfogása a nevelésnek nem más, mint erkölcsi nevelés, a jellem nevelése.

Az elmúlt évtizedekre vonatkozóan „értékválságról” szoktak írni, beszélni. Helyesebbnek tartom azonban azt a megfogalmazást, hogy az emberek értéktudata került válságba. Hiszen mindaz, ami igazán emberi, erkölcsi érték a múltban és a jelenben, érték marad akkor is, ha azt sokan vagy kevesen különféle okoknál fogva elbizonytalanítják, kétségbe vonják. A maradandónak bizonyult, egyetemes erkölcsi értékek átadása az új nemzedéknek pedig mindig is a nevelés tevékenységkörébe kell hogy tartozzon, hiszen magától az senkiben sem alakul ki. Ezeknek az erkölcsi értékeknek a továbbvitele életfontosságú szükséglete az egyénnek és a társadalomnak Magyarországon, Európában, az egész világon.

Az élet, a munka, emberi méltóság, igazság, hit, szeretet, becsület, humánus, a környezetünk megóvása, az egyén személyiségét fejleszteni képes közösségi tevékenység stb. egyetemes erkölcsi érték, amely kiterjed az emberi élet egész időtartamára, de kialakulása, megalapozása gyermekkorban történik.

Az elmúlt évtizedekben éppen ez az alapozó munka volt egyre gyengébb, sikertelen az iskolában. Hiszen az erkölcsi értékek elsajátítása megtapasztalás, sokszori átélés kérdése, és nem az erkölcsről való beszélgetésé! Az átélésre pedig nem sok lehetőség adódik. A bármilyen jól megtervezett osztályfőnöki órák vagy egyes tantárgyak tananyagfeldolgozásai nem szolgálják, nem is szolgálhatják jól az erkölcsi nevelést. Ehelyett a legfogékonyabb életkorban levő gyerekeknél – ami körülbelül a 6–10–12. év – sokkal többet kellene támaszkodnunk a természetes, szabad cselekvések nevelőerejének,

erkölcsi elemeinek a felhasználására. Ezek közé a természetes cselekvések közé tartozik a játék, amelynek személyiségformáló erejét az iskolai nevelés gyakorlata nem használja ki.

Sietve hozzáteszem: nem kívánom lebecsülni az erkölcsi beszélgetések jelentőségét, hiszen ez éppen olyan tévesen állítaná szembe a tanítás elvét a cselekedtetés, szoktatás, társas együttlétek hatásával, mint a még mindig élő iskolai gyakorlat, amely ez utóbbit hanyagolja el. Mindössze azt állítom, hogy az erkölcsi nevelésünket is – mint az iskola egészét az egyoldalúság, az intellektualizmus túltengése jellemzi. Az etikai tanításnak, az erkölcsi ismeretek oktatásának természetesen megvan a maga fontossága, de elsődlegesen nem a 6–10 éves korosztály nevelésében.

Grastyán Endre, a biológia tudományok doktora a játékról azt tartotta, hogy a legmorálisabb tevékenység, mert a tiszta morál szférájába tartozik.³ Az adott nép kultúráján alapul, hagyományokat, szokásokat őriz. A legkevésbé változékony és a leginkább konzervatív kultúrjelenség. Minden kor kitermelte a maga játékeit, amelyek jönnek és elmúlnak, de megmarad a korokon átívelő alapjátékok köre, amelyek évezredek, és igen erős kulturális hagyományt hordoznak. Ezért alkalmasak az erkölcsi értékek továbbvitelére is. A játékot a közösen vállalt szabály és becsület törvényei ellenőrzik, ezért lehet a társas viszonyok, normák, szabályok megtanulásának és gyakorlásának fontos eszköze. Roger Lewin szerint a játék létfontosságú a társadalomban való pszichológiai fennmaradás szempontjából.⁴

A társadalomban kialakult szabályok, konvenciók vannak, amelyek irányítják az emberek tetteit. A játékokban alkalma nyílik a gyermeknek arra, hogy kifejezze és gyakorolja az alku elemi készségét, amely velejárója a társadalmi létnek. Segít megtanulni azt, hogyan birkózzon meg más emberek kulturális szerepeivel, és hogyan viszonyuljon másokhoz, ha részese kíván lenni azoknak a bonyolult kapcsolatoknak, amelyek a társadalmat alkotják.

Játék közben megtanul együttműködni, másokkal együtt dolgozni, emberi módon küzdeni a társaival és a saját legjobb teljesítményével, győzni és vereséget elszenvedni, parancsot adni és kapni. A játék előzékenységet, lemondást, a siker és a vereség elviselését, a frusztrációval szembeni türelem kialakulását segíti.

E folyamatok súlyossága ellenére a gyerekek mérhetetlen örömet találnak benne. Ha felnőtt beavatkozása nélkül, magukban játszanak, meglepően könnyen, szabadon kezelik a játék szabályainak korlátait. Valamennyien ismerik és be is tartják a szabályokat. Ha valaki mégsem, azt gyorsan rádöbbenik a szabály szükségére. A viták hamar elcsitulnak, és a játék örömeért játszanak. A tisztesség nagyon fontos, és család alig-alig jön számításba. Hát mi ez, ha nem erkölcsi nevelés, jellemformálás?

Nem véletlen, hogy a másra, újra, jobbításra törekvő iskolai programok mind-egyikében valahol valamilyen formában helyet kap a játék: projektként népi játékok, sakk-, szerencsejátékok, kreatív műhely, drámajáték stb. formájában. A játék az iskolai élet tevékenységrendszerében olyan élet- és tanulási szituációt teremthet meg, amely segíti a tanulók mindennapi életét, és előkészíti az iskola utáni életre.

Csaknem szentségtörésnek számít ma még a játéknak ilyen nagy jelentőséget tulajdonítani, de ha kísérletet sem teszünk a játék személyiségformáló erejének megértésére, akkor soha nem jutunk túl az írásom első részében taglalt problémákon.

Annak a szemléletnek a megerősítésére van szükség, hogy a játék nem csupán a gyerekkor sajátos megnyilvánulása. Nem az a fontos, amit a gyerek tesz a játékban, hanem amit a játék tesz a gyerekkel. Megvilágítja a felnövekedés gondjait és örömeit, megkönnyíti a csecsemőkortól a felnőttkorig való utazást. Ellátja a gyerekeket rengeteg olyan tapasztalattal, amire semmilyen más módon nem tehetnek szert.

A XIX. század végétől mostanáig az elmúlt száz év egyik legnagyobb pedagógiai

felfedezése az volt, hogy a gyermek nem kicsinyített felnőtt, hanem minőségileg más a lelki-szellemi feltételrendszere, mint a felnőtté. Az elkövetkező évek nagy pedagógiai felfedezése talán az lesz, hogy visszaadjuk gyermekeinknek a gyermekkort. Talán megértjük, hogy még egy nagyon bonyolult, állandóan átmeneti társadalom sem rövidítheti le éretlen tagjainak a nevelésére fordítandó időszakot, akkor az elkövetkezendő generációk gyermekei újra valószínűs gyerekekké, jobb, erkölcsösebb felnőttekké válnak.

IRODALOM

1. F. Schiller: Válogatott esztétikai írásai. Levelek az ember esztétikai neveléséről, Magyar Helikon. 1960. 167. p.
2. Marie Winn: Gyerekek gyermekkor nélkül = Gondolat. Bp. 1990. 104. p.
3. Hallama Erzsébet: A jövő drogja. Beszélgetés a játékról = Élet és Irodalom. 1984. nov. 16. 7. p.
4. J. Chermas-R. Lewin: Nem csak munkával él az ember. A nem létfontosságú tevékenységek. = Gondolat. 1986.

DR. DRÓTOS ANDRÁS

Timár

Egyházak, ökumenizmus és iskola

Már a rendszerváltást kísérő politikai hatalomátvételt megelőzően megszorodtak az érintkezési pontok, és megnöttek az érintkezési felületek az egyházak és az iskola között. A kötelező és államilag finanszírozott hitoktatást az iskola ideológiai semlegeségének zászlaja alatt elutasította a társadalom, s ezzel a ténnyel egyet is kell érteni, de hibás maga az elv, amit szembeállítottunk vele. Az ideológiai semlegeség manapság nagyon jól hangzó szó szerkezet, de a gyakorlatban kivihetetlen elgondolás. Helyette inkább a pluralitást, az értékek, az értékes ideológiák sokféleségét kell meghonosítani az iskolában. Ez már konszenzusra hozhatóbb elv. Nem az ideológiát, hanem a napi politikát kell számúzni az iskolából. A politikamentesség is jól hangzik mint szólam, rá is fér a ma fölzaklatott kedélyű iskoláinkra, és szívesen el is feledkezünk az efféle küzdelmekről a gyerekek érdekében a tanítás eredményességéért. A mi felnőtt életünket így is mérgezi a hatalomért tülekedők terjesztette szellemi fertőzés, járvány, legalább a gyerekeket megóvhatnánk ettől. De nem erről kívánok írni.

A hitoktatás, pontosabban a hitre nevelés első lépéseiben, egyezkedéseiben túlvagyunk már. Sokféle megoldási kompromisszummal, de jelen vannak az egyházak az állami/önkormányzati iskolákban, végzik a hivatásukból eredő kötelezettségüket. De látszik a gyakorlatban, visszhangzik a sajtóban, hogy az egykori két szövetséges összeszokása nem lesz meg súrlódások nélkül. Ennek okai a közelebbi és a távolabbi múltban gyökereznek, ezekből most csak kettőt említek meg. Az egyháznak nincs kialakult stratégiájuk az önkormányzati fenntartású, de a törvény szerint (még) szakmailag önálló iskolák kezeléséhez. Többnyire kormányzati utasításoktól, rendeletekről remélik, hogy a működésüket ezekben az iskolákban legitimálja. Valójában – ez az én felfogásom – ezt akkor érhetik el, ha tárgyalópartnerük a helyi iskola, s munkájuk lényege pedig a hit újraelterjesztésének a fővállalása lesz. Módszereiket egy érzékeny posztkommunista társadalomhoz kell megválogatniuk. Az iskoláknak viszont nyitottabbá kell válniuk a plurális értékek befogadására és interpretálására. Ez ma még koránt sincs így, bár iskolánként, testületenként változó.

A hitre nevelés (hibás, de megszokott kifejezéssel hitoktatás) az egyházak belső